

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

891.99092
Lk-922

72

КОГДА КНИГА ВЗЯТА

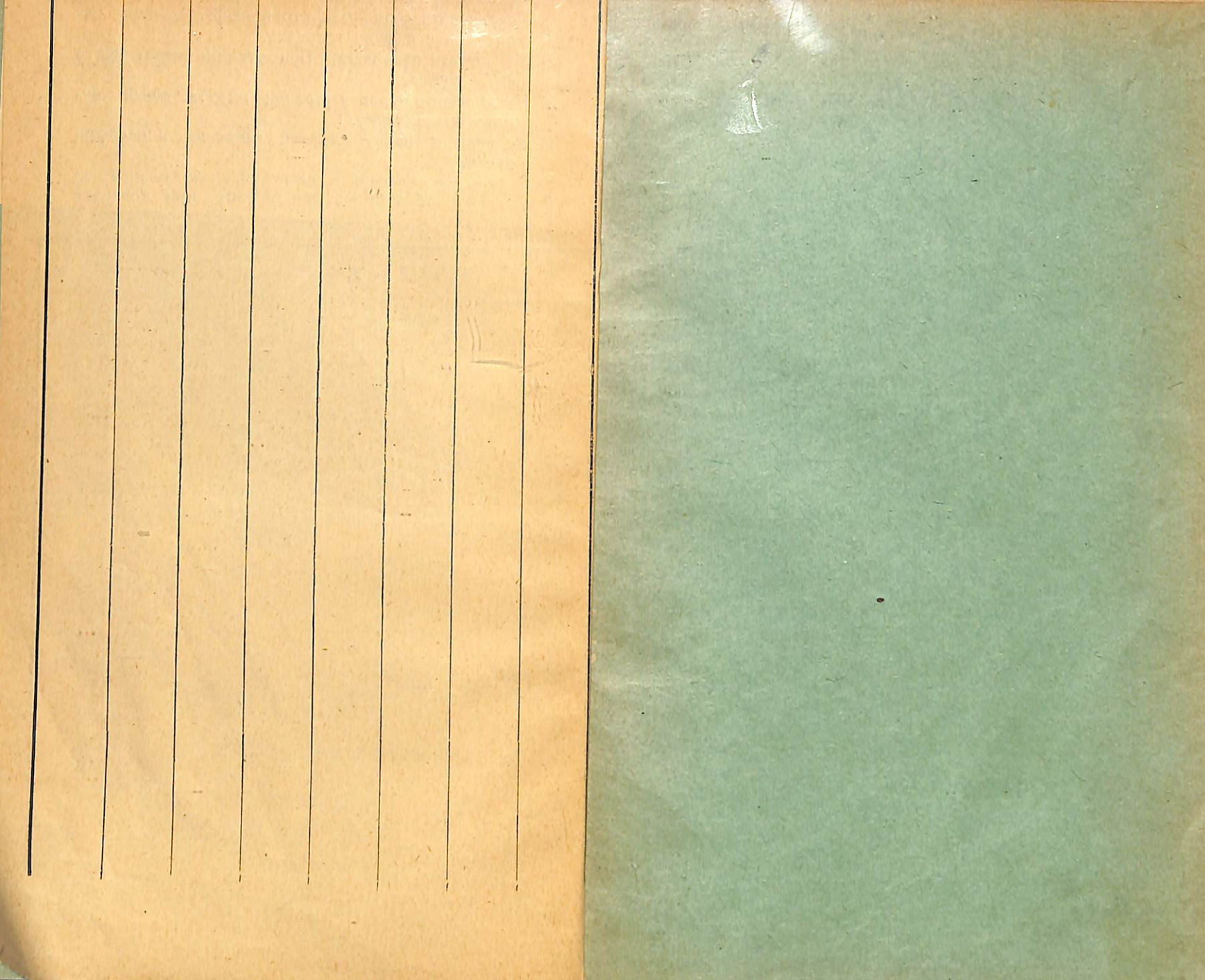
КОГДА КНИГА ВЗЯТА

БЕРЕГИТЕ КНИГУ!

ОНА СЛУЖИТ НЕ ОДНОМУ, А МНОГИМ.

Возвращайте книгу в
срок, чтобы и другие
могли воспользоваться

ею.

ՀԵՐԱՆՈՒՇ ԱՐՇԱԿԵԱՆ

(1887-1905)

13 APR 2011

1349

~~1934~~

8-14

407
891.99 092
U-928
U.M.

3/9
3/10

ՀԵՐԱՆՈՒԹ ԱՐՇԱԿԵԱՆ

ԻՐ ԿԵԱՆՔԸ ԵՒ ԲԱՆԱՍԵՂՇՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Տպագր. վ. և ձ. ՏԵՐ-ՆԵՐԱԿԵԱՆ

Կ. ՊՕԼԻՍ

1349

ԿԱԶՄԵՑ' ՇՐԱՆՏ ՆԱԶԱՐԵԱՆՑ

13682
Центральная биб-ка им. Ленина
гор. Баку
ИНВЕТАРИЗАЦИЯ 1936 г.
№

1910

10 JUL 2013

66.830

Իճէանուէր քոյր հոգիին ու անմոռա-
նալի հէք բարեկամուհիիս՝ Հեանուշ
Արշակեանի յիշատակին :

Հի՛ն, մոռցրած եղանակի մը նման՝
Թաղել անցեալն իր յուճեբուն մէջ աղի.
Ու փեքրել քերք, քերք հոգին՝ իրիկուան
Քուրումնայեղ լուրքեան գոգն ամալի :

Մեռնի՛լ բօճնող վարդերուն հետ առունի,
Մեռնի՛լ, ո՛վ փոյր, իրիկուն մը լուամած,
Ու անծանօք համբայէ մը գողունի,
Անցնիլ կեանքէն՝ դագաղի պէս յամբընքաց :

Ու յոգնաբեկ տրբունքներու վրայ ցրտին,
Մեռնող վերջին աղօթքի մը պէս մախուր,
Մեռնի՛լ, ո՛վ փոյր, ու գերագոյն վայրկեանին,
Թո՛ղ լա՛յ երգը աննեխիւսի մը սրխուր :

Ու երբ բացուին ցայգանոյցներն լուսարծար,
Հիւանդ հոգին նոնեսուսափ ու աղու,
Մտքփալէ վերջ եօ՛րն անգամ հիասրա՛փ,
Մեռնի՛ առանց մնաս բարով մ'ըսելու . . . :

1906

ՀՐԱՆՏ ՆԱԶԱՐԵԱՆՏՅ

3304
40

ՀԵՐԱՆՈՒՇ ԱՐՇԱԿԵԱՆ

(1887—1905)

Ա.

Շիրլիի գերեզմանատունը գացեր էինք բանաստեղծ բարեկամս Հրանտ Նազարեանց և ես, Հերանուշ Արշակեանի մոռցուած հողակոյտին ուխտագնացութիւն մը կատարելու նպատակով:

Տեսանք հողակոյտը և խորհեցանք:

Ո՛չ իսկ հիմա կմախք մնացեր էր: Հողին առասպելային անզգայ մեքենականութիւնը քայքայած, փտացուցած, փոշիացուցած ըլլալու էր ի՛նչ աղւոր ու թարմ բան որ կար մեռնողին վրայ:

Ձախջախիչ պատկերը գծագրուեցաւ աչքերնուս առջև:

Անճանաչելի, մինակ իր մազերը պահած մարդկային շուքի նմանող տեսիլք մը:

Ունայնութեան, պատրանքի, յուսախաբութեան հովը՝ գերեզմանատունին սգատխուր նոճիներուն մէջէն ծածանելով՝ եկաւ մեր երիտասարդ գլուխներուն վրայէն անցաւ:

Լռութիւն մը, մեռելական, տխուր և սարսափեցուցիչ:

Մահարձանները կարծես անհանգիստ էին մեր ներկայութենէն, ուրուականներու պէս ցցուած, չոր, երկարած, անշարժ:

Աղօթքը զոր ըրինք՝ աւելի աղերսանք մը, աւելի գանգատ մը եղաւ՝ այն մեծ Ուժին ուղղուած, որ չես

գիտեր ինչ քմահաճոյքով այդ տեսակ կեանքի մը ծնունդ տուած ու յետոյ կարծես զղջալով ետ առած էր զայն:

... Գարունի տաք իրիկուն մըն էր: Հեռուէն կայծակներ, փոթորիկի մը վերահաս սարսափէն զգուշանալ ուղելով Նազարեանց ու ես Շիրլիէն հանրակառք նրստանք Բերա տուներնիս վերագառնալու համար:

«Անիկա սխալ ստեղծագործութեան մը զոհն է, յարեց Նազարեանց. Աստուած զանիկա ծաղիկ ստեղծած ըլլալու էր. անգլթութիւն է ստեղծել մէկը այսքան նուրբ, այսքան զգայուն որ ամէնէն թեթեւ շունչէն իսկ կը սարսուայ. ան ծաղիկ պէտք էր ստեղծել, զգայնիկի մը պէս որ կը դողայ նոյն իսկ զինքը գգուող մատներուն հպումին տակ, կը դողայ ու կը գոցուի:

«Անիկա այն հոգիներէն էր որոնք կ'անցնին երգի մը կարճաւէտ եթերային թրթռացումով, աղօթքի մը երկնաստենչ, երկնաթռիչ սլացքին պէս, անիրականալի երջանկութեան մը խաբկանքովը դողահար: Խեղճ Հերանուշ, երազէ, նիրվանայէ, արցունքէ, սէրէ շինուած միակ էակն էր զոր երբեք ճանչցած ըլլամ, ճիշտ այն հուրիներուն պէս որոնք երկրիս վրայէն կը քալեն իբր թէ երկինքը ներկայացնելու համար:»

Հանրակառքին մէջ ո՛չ ոք կը գտնուէր: Երկուքս մինակ էինք:

Անձրեւը սկսաւ, նախ հատիկ հատիկ, յետոյ յանկարծ յանգեցաւ տեղատարափի մը որ մեզի նեղութիւն պատճառեց: Կայծակ, որոտում, խուճապ:

Ու Նազարեանց՝ բնութեան այս իրարանցումին առջև անզգած՝ շարունակեց իր պատմութիւնը.

«1904ի Բխուակնին մէջ պզտիկ քերթուած մը

գրած էի. Գոյր մը վերնագիրով որ սա տողերով կը վերջանար .

Գոյր մը հաւնար գոր ջուկիս
Պիսի շմ մ ես սևիտար . . .

«Այդ միեւնոյն շաբաթը պատահումով Գնալը կղզի գացեր էի . հո՛ն ներկայացուեցայ այն գեղեցիկ աղջկան որ քանի մը տեսակցութիւններէ յետոյ ընդունեց իմ երազած ֆրոյս տեղը գրաւել : Ոտանաւորս Բիւրակի մէջ կարդացած ու տպաւորուած էր : Վիպական խառնուածքով օժտուած աղջիկ՝ ինքն ալ անմիջապէս պատասխանեց ինձի , իր կարգին եղբօր մը կարօտովը բախուան .

« . . . — Հրանտ , կուզէ՞ք որ ձեր քոյրը ըլլամ , այն քոյրը զոր երբեք չէք ունեցած , և զոր ա՛յնքան փափաքած էք : Ես ալ եղբայրներու համար լացե՛ր եմ , եղբայրներ՝ զորս ունէի և զորս միշտ պիտի փնտռեմ : Եթէ դուք քոյր մը կ'ըզձաք , ես ալ եղբօր մը պէտք ունիմ : Մեր ջուկեցածը իրարմով զտնեմ , միայն թէ չեմ գիտեր որ արդեօք պիտի կրնամ ձեր երազած քոյրը ըլլալ : »

«Երեւակայէ՛ , Պարսամեան , անըջային արարած մը , որ ինչպէս ըսած ես բանաստեղծութիւններէդ մէկուն մէջ «շաղիկն իսկ կը մնի» , փափուկ , գերզգայնիկ . . . Այս ածականները յեղեղուած ըլլալու իրենց բուն նշանակութենէն բաւական վրայ տուեր են , սակայն պիտի ըսէի առանց չափազանցութեան թէ Հերանուշ ինք միշտ կենդանութիւն պիտի կրնար տալ այդ բառերուն : »

Արդէն Բերա հասեր էինք . Նազարեանց լուց : Տունը իմացուցի որ ան գիշերը չպիտի երթամ : Նազարեանցի սենեակին մէջ ամփոփուեցանք ու

դուրսի ահաբեկիչ փոթորիկին ականջ չդնելով սկսանք թղթատել այն նամակները զորս Նազարեանց ստացեր էր խեղճ Հերանուշէն :

Ամբողջ մաքուր և անխառն զգացումներով թաթաւուն նամակներ էին անոնք , իր կեանքին ամենատխուր դրուագներովը և մեղամաղձութեան սարսուռներովը գալարուն :

Այդ գիշերը նուիրեցինք Հերանուշին յիշատակին ու որդեցինք գիրքով մը անմահացնել վաղամիտիկ աղջկան անունը :

Աչքերս չէի կրնար բաժնել նամակներէն որոնց մէջ Հերանուշ իր հոգիին ցնորական սուաւնումները նկարած էր ու իր բովանդակ սէրին կուսական անմեղութիւնը , երազայնութեանը խանդաղատանքը : Բոլոր այդ տողերը , զիժերը , բառերը , կարծես կը միանային իրարու հետ , կազմելու համար երաժշտութիւն մը , որուն մէջ հազիւ երջանիկ երգի քանի մը ծուէրները կային :

Բայց դ՛ուք ալ կարդացէ՛ք պահ մը մեզի հետ սա կտորները , աչքերնուդ առջև միշտ ունենալով տանը ութը տարեկան մանկագեղ աղջիկ մը . տեսէ՛ք թէ ինչնր կրնայ գրել Տառապանքի ոգին : Հերանուշ միշտ Նազարեանցին է որ կ'ուզէ իր խօսքը , մաքուր բարեկամութեան մը և երկիւղած համակրութեան մը փոխադարձօրէն անկեղծ արտայայտութիւնովը :

Բ .

. . . Հրակն Նազարեանց
Իսկիւսար

Հրու՛նս ,

. . . Ո՞վ պսսմեց ձեզի իմ պսսմուրթիւնս , ոչ մեկը
սևիկս գիցած է արքողջապիս , բայց որչափ ալ քերի

ըրայ շաճնիդ՝ արտերնիդ յուզուեր է՝ եւ մխիթարանկներ
դիկեր էք որոնց հաւար շնորհակալ եւ: Ես ալ գիտեմ որ
չոյսին փոյն է միշտ խաւարը եւ անոր հաւար շատ ան-
գաւ ճոյն իսկ եքի սխտը ըրաւ՝ կը ջանաւ խնդալ. բայց
անանկ խաւարներ կան որոնց վրայ դուք գաղափար չու-
նիք եւ չեմ ուզեր որ ալ ունենաք:

... Հաւաստի մասին ունեցած կարծիքս. տղայութենէս
միասին ու արանց կը հաւաստի Եկեղեցիին բոլոր խոր-
հուրդներուն, եւ առանց հրամանի կերուած պտուղ մը ան-
գաւ խնդալ կը սանցի ու զիս դժոխքի արժանի կը դա-
տէ: Երբ քիչ մը խելսս հասաւ, հանդիպեցայ Եկեղեցիին ու
իր խորհուրդները ծաղրող երիտասարդներու որոնք ջանա-
ցին զիս հանդգնել քե գերեզմանակն անդին ոչնչորթիւն է
եւ քե շինծոն են Առեսարսն ու իր խօսքերը: Աստու-
ծային սերը սիրտս չի զնաց բայց սարսիւն չըր մտաւ հոն:
Սակայն երբ հանդարտ գիշերներ պատահանիս կրթեմ կը
դիտեմ անհոնն երկնակամարը որ մուրը կը ճեղքի իր
բիրաւոր աղանակը ջաներով, ու յուսինք որ ծովին ե-
րեսը բիրտը ցոյցերով կը բեկբեկի, կը զգաւ որ հոն վերն
են հոգիները անոնց՝ որ հոս չեն ալ...: Գիշերը միշտ իմ
վրաս ալ շատ մը յոգեր կը սպառէ, մանաւանդ մեր բը-
նակած ազարակը Եհսի-Գուշէ, յուսինիս գիշերները հրա-
շարի տեւ մը կուսան դաշտերուն եւ այգիներուն ու վը-
սեմ մտածումներ կը ներշնչեն:

... Ես ալ միեւնոյն սիրով կը սիրեմ ամեն անոնք
որ կոյր, զգեղ, հաշմանդամ են, բոլոր անոնք որոնք մարդ-
կութենէն հաշմոճուած են ամեն տեղ: Le Dernier Jour
d'un Condamné կարդացեր եմ, ճոյնպէս Իմպեր Կալ-
լուան, երկուքն ալ իրական, սարսուցուցիչ, արցունքոս-
խեղձ Կալլուա, որ չի գրեց, ջաշխատեցաւ, բաւ մը ջը-

րաւ, այլ միայն մտածեց... մտածեց. ու այս մտածումները
զայն մտոցուց. հիւանդութիւններէ աւելի գաղափար-
ներն են որ շատ հեղ մեզ կ'սպաննեն:

... Զմեռը կուզայ կոր. երեկոյքներու, պարահանդի-
սներու եղանակն է. Բերայի ապարանկներն ու բարոնէն-
ը կը պատահանին հանդիսներու եւ ուրախութիւններու.
Եւ ըսել քե կան մարդիկ որոնք միայն վայելելու հա-
մար կ'ապրին... Ու սրտեղ կը խորհիմ իմ ձեռնա-
յին գիշերներուս վրայ զոր պիտի անցընեմ ազարակին
ընդարձակ ու պող արանին մէջ, ի գործ վառող վառա-
րանին անկիւնը կիսովին պատկած մտիկ ընելով հովը որ
դաշտերուն վրայէն պիտի փչի սուղեղով շարագին:

... Գրեցեք ինծի Միստիկ վրայ. այդ Ֆրանսացի
բանաստեղծը ամենէն փափուկ ու զգայնոս գրիչը ունի.
Տե՛ս իր ճիպաշտանի սիրականն է. իր առ Եւրոսիս
ուղղած նամակներուն մէջ միշտ Միստիկ կայ: Միստիկ բա-
նաստեղծութիւնները երգերու կը նմանին եւ ես որ երգով
կուլամ ու երգով կը ժպտիմ՝ կը պատշեմ այդ երգերը.
արդէն աղջիկներուն հոգին ու կեանքը երգ մը չէ:

... Պարտեղեմ կուզամ, ախտներու բախկն անցնելով
ուր իրենց փարախին մէջ ոչխարները անփութորէն կ'որո-
ճան. պարտեղեմ դոնէն դուրս ելայ. բըրակը ուր գոյգ մը
վճիտ ծառեր հովին կը սասանին՝ անայի է. պատին ֆո-
յին կը դառնան, դեղին ծաղիկ մը, միս միկան, չոր
հողերուն մէջէն ծղեր է: Զէ՛, չեմ ուզեր որ բիրտ ոտե-
րու սակ կոխիւրտիս, աղոր անշուք ծաղիկս, փրցուցի որ
տեսակներուս մէջ չորցնեմ փրկանդիս հետ զոր երկի
փողցի: Արտերը կանանց, կանանց կրտեր են. հետուն
Պոլիսը բըրտէն վար կը սարածուի իր վիժանոս քաղե-

րով. աւելի անդին շեռներ մշուշը պրուսած, ու Մարմարակն անջա՛նի աղոռ, անջա՛նի սարսուռն արեւուն հրակեզ ճաճանջներուն սակ: Ասդին, Պալլզըն իր նետնասուներ նոճիներուն սակ պիտուած մարմարե շիրխներով, եւ ճերմակ ու փոշոս ճաւթայ մը՝ ուր յաճախ աջերս կը յառին ծակօք դեմք մը սեւնեղու յոյսով. հովը կը փչէ, պո՛ւնը, վերարկուիս ծայրերը քոցնեղով. ու ես մտելու վախով կը բողբու զաչսն ու իր աշնանային դիւքից սեւարակը ու բնակարանս կ'ըջասպեմ՝ մասնեռուս մեջ սեղմած աշունի վերջին ծաղիկս:

Յեւտաթիւն, ուրեմն, Հրա՛նս, մի՛ ուշացրեմք ձեր նամակը յիւր Պալլզընի նոճիներուն ետին մոռցուած ձեր բրոզ. . . :

.. Աղջիկներ կան որոնք անհաւաստի ձեռքեր կանոնեն, ինչ որ ամենեւն աւելի է, վասնզի կնոջ մը անկրօնութիւնը զայն սգեղ ու նողկաղի կ'ընէ, չէ՛:

... Դուք գիշերները կ'ընտրեմք ինձի գրեղու համար. մութին մեջ վառող շաւքարը ու փռնիկն սոքած շունը ձեզ կը ներշնչեն: Ես՝ սոսունները, զարբոնիք ու նոր արթնցող մարդկութեան ձայները ունկնդրելով է որ կը սիրեմ գրել:

... Անշուշ, Հրանս, մխիթարակները չեն կրնար ջնջել ձեր սիրտին վերքերը ու սուզը, եւ ես երբ ձեզ մխիթարեղու եղայի՛ կրնայիք շտել. «Բժի՛շկ, բժշկեա՛ գունձն ին»: Ես ձեզ սիրտիւն ուզեցի, եւ աւելին՝ իմ զգացածս, սրտնութիւններս տոնեցի: Երբ ես գրեմ՝ գրելիս չեմ մտածեր, այլ զգացածս կը գրեմ:

... Բու հայրդ ալ, Հրա՛նս, սուսնց ճանջնայու կը յարգեի զայն ու կը փափաքեի սեւնեղ. մեղք որ երկիկն

ուրիշ կերպ տօրիկեց: Հիւնակ շոկ պատահակու կը դիտեմ Պալլզընի սպասուներ ծառերը ու անոնց հովանիին սակ հանգչող հոգիին հարեւար կ'աղօթեմ ու ամեն անգամ որ նայուածս հոն կը յաճի՛ կը յիշեմ նաեւ հօրս գերեզմանը որ հեռուն Ծիլլիի մարմարագեղ գերեզմաննոցին մեջ է: Եղբայր՝ իմ, արբեցեմք ձեր արցունքը, անոր յիշատակին հետ ապրեցեմք: Երանի՛ք թէ կարող ըլլայիք սկար գրիչովս սիրտիւն ձեզի, սակայն զիտեմք Հրա՛նս, որ ինչպէ՛ս ոգսկար եմ ինձի ձեր տոգորը սուսնանութեան այս վայրին մեջ ուր հագիւ ամիսը մեզ մը ծակօք դեմք մը կ'երեւայ. անոնք զիս կ'սրափեցնեն շուրթիւնը խզող նուազարանի մը անուշ քրքուսներուն պէս:

Պատահակու՝ որուն սոցեւ նստեր եմ, Պալլզընի ջարտոյն նոճիները կ'երեւան որոնք իրենց սեւ արածայր գազարները մխիթարեմ եւ մոխրագոյն անպերուն մեջ. սիրտս անակոտրիւն մը ունի. կը սեւնեմք եղբայրս, իմ շուրջս ալ վարդագոյն չէ. բայց երբ մարդ բարդ ջունեանայ՝ սիրե՛ր անգամ չի կրնար. . . :

Անշուշ բանաստեղծները աւելի կ'զգան եւ քերուս սուր համար է որ շուրջ կը մտնին: Զգայուն մարդը միշտ դժբախտ է, իր աջերը միշտ արցունքոս եւ: Երանի՛ք երջանիկ անզգաներուն. երբ զիտեմք ուրեւն փափաքելի է վիճակնին:

... Այն խաւարները որոնց վրայ խօսեր էի՝ երբ պատեղու ըլլայի հաստներ չի պիտի բարեկին. վիշտեր չեն անոնք, այլ եղերերգ մը. . . :

... Պայրըն, Շեքսփիր, Լաւարթիկ բաւակն ծակօք եւ ինձի: Ոսկեան իմ ամենեւն սիրած բանաստեղծս է եղած ինչպէս Դուրեանը: Իր գրածները ցաւի աղաղակներ են. ան ալ Դուրեանին պէս իր մահը նախատեսած է.

Աստուած իմ, արդեօք բոլոր Հայ բանաստեղծները այս յը-
խումը վախճանի՞ն կը յանգին:

Այն բանաստեղծները որ գրած ասեմենիս կուշակն՝ մեծ ու
ճրջմարտիս բանաստեղծներ են, եւ Հրակն, ձեռ գզացու-
ններն են որ ձեռ գրիչը կը վարեն:

... Հոս ազարակ է, հովը ամեն կողմէն կը փչէ, ան-
գամ մը որ ձիւնը կը տեղայ, հագարուակէկ ծակէ կը փչէ
սառի պէս, ու երբ ջերմոցին քով եղած ասեմն անկեակին
դուռը կը բացուի, պաղը նշորակի պէս ուտերուս մեջ կը
մխուռի, ու աչ ժամերով ջեմ սափնար:

Սակայն, եղբայրս, սառի պիտի ըլլայ որ գուարբա-
նամ, մեկը ուրախ լուր մը. գուարբ անեսիս մը չի բերեր
որ ես աչ ուրախ ըլլամ, ընդհակառակը շուրջս ամենիք՝
անխօս, մտախոն մնացած ասեմն իրենի աչ լուռ ու ինտը
դիմեմ կ'առնեն...

Իոք ինձ հետ քրքակցելով միտքս կ'օրօրեմ, անուշ
գրադում մը որով պան մը կը մոռնամ ամեն ինչ: Բայց
կ'աղայցեմ, Հրակն, ըսածս յիսարակն ըլլայ քերեւս, բայց
սխալած եմ գիտ անկեղծօրէն խօսիչ, մի մխիթարել ջանալ
գիտ. այդ բանը կը սխտեցնէ գիտ, ջեմ ուզեր մխիթարուե-
լու արժանի ըլլայ...:

...Նամակներդ որչափ ինտը եր, եղբայրս, հիշանդի
մը մտախոն քով, կիտ գիշերին, կանքեղի մը յոյսին սառն-
քեր գրուած ըլլալուն համար քերեւս: Մի՛ անբասանեմ
Աստուած, Հրակն, ըսելով թէ անկիս դժբախտներ, զը-
կեպներ ըրած է. երբեմն մարդիկ են որ իրարու կեանք
կը խորսակեն ու երբեմն աչ մեմ մեր ոտերուն սակ ցա-
ւի սնդուկ մը կը բանակ:

...Չեմ գիտեր ինչ մեծ տրտմութիւն մը պատեց գիտ,
նորէն հիշանդ, Աստուած ինչ մեծ ոյս ունեւարու ինձի

դեմ. աչ իրեկ թժշկութիւն չեմ խնդրեր, ինչ փոյք, գի-
տեմ որ ձայնս պիտի չի շէ, եւ սակայն ԿԸ ՍԻՐԷԻ ԶԻՆ-
ԲԸ...:

...Ուղեղս կը ծփայ, եթէ սառապողներ կան, ինչո՞ւ
անոխողներ չի կան շատ:

...Կողմէն իջած օրս շոգեւարին խցիկին մեջ հի-
ւանդ մանկիկի մը պատահեցայ, ունեւոր մարդու գաւակ
եր քերեւս. մայրը, հայրը վայելչագգես անձեր էին: Սպա-
սուհի մըն աչ կար: Բայց ոչ ոք կը նայեր պէպիտէն վը-
րայ, անկիւն մը քողեր էին որ կը հեւար ան, իր խեղ-
ձուկ անուշ նայուածքը գեցին յառած. վրան նայող չի
կար: Մայրը ու հայրը իրենց բոլոր գորովը, բոլոր հիս-
ցուներ կը բախէին միս գաւակնուն վրայ, շիտցած, պը-
նուած աղջիկ մը, անով կ'զբաղէին, անոր փայտները կը
կասարէին, համբոյրներ, սիրուն բառեր, ամեն բան անոր
կ'ուղղէին: Պան մը մայրն ու հայրը աղջիկնուն հետ դուրս
եղան. հարցուցի սպասումիս թէ անո՞նցն էր այս տղան:
Ըսար թէ անոնցն էր, թէ շատ խնամած էին, շատ սակ
ծախսած էին, չէր աղէկցած, թէ միշտ կուշար: Կը թուեր
թէ պակաս բան մը չուներ այդ տղան: Բայց ո՞չ. անեւ-
մեծ բանը կը պակսեր այդ տղան, անձանձորն չը գորովը...
Ինձի այնպէս եկար որ նայուածքի մը, ժպիտի մը, համ-
բոյրի մը կը կարօտեմ ան, ու իսկոյն ծաղկեմունկիս կարմիր
ծաղիկ մը հանեցի տու. այն սկիւարի գոր վրաս ուղղեց
երբեք չպիտի մոռնամ: Ինչ որ ես ըրի այդ պոսիկին հա-
մար շատ աննշան պիտի երեւար այժիս եթէ հիշանդին
փոյր մեմեղով նախանձի հարուած մը չիսար եղբորը. ծա-
ղիկէ՛ մը կը նախանձեմ... երջանիկները ինչ ետսեր
կ'ըլլան եղբ...:

...Ինչ բարի է, եղբայրս. ստուգիւ ձեզի պէս եղ-

բայր մը մեծ գանձ մըն է եւ իրաւունք ունիւ երեկ նախանձիկն:

Անաւասիկ բուդրիս վերջը եկաւ, ինչպէս ամեն բանի վերջը կուգայ կոր այս միջոցիս... չեմ գիտեր քե տուսը իրաւիկն դիւնակը յաջողապէս կը կրէ՞. մի՛ մոռնաւք ձեր անձնուէր փոքրիկը... :

Լամբարի մը վարդերանգ լոյսով կարդայուած նամակի այս հատուածները մեզի անհունօրէն կը տխրեցնեն. Նաղարեանց ինձմէ շատ աւելի տրտում կը թուի, և իր աչքերուն մէջ կը նշմարեմ արցունքի այն կաթիլները զորս հանրակառքին մէջ տեսած միջոցիս կարծեր էի թէ անձրեւին պատահական ցայտքերն են:

— Ինձի Հերանուշին ներքին կեանքէն ալ բան մը պատմէ, ըսի:

— Գիտցածս պատմեմ, բայց ո՛չ այսօր:

Կէս ժամ ետքը իմ կրկնակի ինդրանքիս վրայ Նազարեանց կրկնեց՝

— Անիկա սխալ ստեղծագործութեան մը գոհն է, Պարսամեան, Աստուած զանիկա ծաղիկ ստեղծած ըլլալու էր . . . :

Պ.

Հերանուշ-Նարկիս Արշակեան ծնած է 1887 յուլիս 28ին, Պէշիկթաշ: Աղջիկն էր ազգային հանրածանօթ գործիչ Յակոբ Արշակի որուն վաղահաս մահը զինքը որբ թողուցած է իր երեք տարեկան հասակին մէջ:

Հերանուշ իր մատաղ հասակէն մեծ ընդունակութիւն ցոյց տուած է վիպասանութեան ու բանաստեղծութեան: Յայտնուած է իր մէջ դիտելու, զննելու ու նկարագրելու դիւրութիւն ու ընդունակութիւն:

Տառը տարեկան էր երբ Մաքրգիւղի Սէօուերու վարժարանը դրին զինքը ուր հազիւ մէկուկէս տարի մնաց ու յետոյ քանի մը տարի վերջը անցաւ Պէշիկթաշի Մաքրուհեան վարժարանը ուր անօրինակ յաջողութիւններ ունեցաւ: «Գրած շարադրութիւններուս, կը գրէ Հերանուշ իր օրագրին մէջ, այնքան զմայլեցան որ չհաւատացին թէ ես մինակ գրած եմ. այս յաջողութիւններս իմ դասի ընկերներուս նախանձ կուտար. եթէ զարմանալու բան մը կայ, սա է որ իրենք ինէ հարիւրապատիկ աւելի երջանիկ ըլլալով դեռ իմ վրաս նախանձելու տեղ կը գտնեն և սակայն ինչ որ միշտ փափաքած եմ՝ այն է նախանձելի ըլլալ: Ամէն մարդ տեսակ մը հրպարտութիւն ունի և իմ ալ հպարտութիւնս կը վիրաւորուի եթէ իմ վրայ ալ նախանձի տեղ մը չգտնեն»:

Ինչո՞ւ Հերանուշ, նախանձելի ըլլալ կ'ուզէր ու թերեւս ալ այդպէս սահմանուած էր ըլլալու, եթէ ճակատագրական անակնկալ հարուածներ չի խամրեցնէին իր կեանքին ծաղիկը այնքան տարածամօրէն: Հերանուշ իր երկրորդ կորուստը լալով կը գրէր. «Շատոնց է որ ուրախութիւն մը չեմ զգար այն բաներուն համար որոնք ատեն մը հոգիս կը թռվոացնէին. հակառակ դէմքիս ժպտուն դիմազծութեանը, հոգիս սլաղ և անտարբեր է»:

Իր մահէն երկու տարի առաջ Հերանուշ իր ծնողքին հետ գնաց քաշուելու Եէտի-Գուլէէն դուրս Վալիաէ Սուլթան ագարակը զոր այնքան դեղեցիկօրէն նկարագրած է իր մէկ գրուածքին մէջ.

«Լայնատարած դեղին ու խանձած դաշտերուն մէջ տեղ պարտէզի մը ճերմակ ու լուսկեաց պատերուն ետին է մեր ագարակը: Մեր շուրջը տափարակ ու բարերեր հողեր կը տարածուին մինչեւ ծովեզերք ու մինչեւ հոն ուր հորիզոնը կ'երեւայ. ու տեղ տեղ քարէ ճամբու մը

3304
40

եզերքը ծառի փունջի մը ետեւ ազարակի մը կզմինարը-
ները կամ կաթնատունի մը հողէ պատերը կը նշմարուին :
Ասդին անդին, վերջանալու մօտ եզող կաշեր իրենց
գմբէթաւոր պղտիկ գլուխները կը սնկեն, սիգապանծ
ցցելով անգաղար՝ ցորեններով լեցուն պղտիկ հասկերը,
դեղին ու ոսկեզօծ : Յորեկին երբ արեւը արտերուն վրայ
կը սփռէ իր ոսկի ցոլքը, ոչխարներու անուշ մայրենէն
ու արօրի մը սուր ճռինչէն ուրիշ ձայն մը չի խուփեր
ազարակին մաքուր լուսթիւնը. երբեմն դռմէն փախած
չարածճի հորթուկի մը խոշոր բառաչիւնը կը լսուի, զան-
գաղ ու քաղցր : Իրիկուան երբ ստուերները կը տա-
րածուին դաշտերուն մէջ ու անասունները իրենց բնա-
կութեանը մէջ կը քաշուին, ինչ լուին ու խորհրդաւոր է
միայնութիւնը դաշտերուն. եթէ երբեք մշակի մը հողոտ
կօշիկները խանգարեն այդ լուսթիւնը կամ անդուսպ
պղտիկ այծի մը բոժոժը սուր ձայն մը բերէ հեռուէ
հեռու, շուտով կը մարի անիկա հեռաւորութեան մէջ :

«Երբ ձմեռը իր ճերմակ պատանքը ծածկէ դաշտերուն
վրայ ու մառախլապատ հորիզոնը չի ցուցադրէ այլեւս
արեւին տաք երեսը, երբ քամին իր տխուր հծկտուքը
սուրէ գիշերին մէջ ու երկինք սառած արցունքներ
թափէ, ո՛վ Տէր, այս պատուհանին քով նստած պիտի
նայիմ ճերմակ միապաղաղ դաշտերուն ու պիտի սպասեմ
որ քու անուշ կամքդ կատարուի : Ո՛վ Տէր, այս դաշ-
տերը քու վրայդ կը խօսին, այս վերջալոյսը քու փառքդ
կ'երգէ, ու հոս նստող այս սեւաղգեստ նուաստ աղջիկը
քու ներող սիրոյդ առջեւ կը խոնարհի» :

Պ.

Հերանուշ Արշակեան գրած է՝

1. — Ընդարձակ վէպ մը .
2. — Նորավէպեր .
3. — Ֆրանսերէն ոտանաւոր պղտիկ տետրակ մը .
4. — Ոտանաւորներ՝ քառասուն յիսունի մօտ :

Ուրիշ առիթի մը վերապահելով իր միւս գործերուն
ընդհանուր ուսումնասիրութիւնը, այս անգամ պիտի խօ-
սինք իր բանաստեղծութեանը վրայ, որ գերազանցապէս
մարդկային, զգացուած ու յուզիչ է : Արուեստին մտա-
հօգութիւնը չխանգարեր իր հոգեկան թափառումները .
անփոյթ է ան այս մասին : Այն տարիքին մէջ երբ իր
տարեկից աղջիկները հեշտասէր երազներու վրայ կ'օրօր-
ուին, երբ ապագայի գլխու պտոյտ պատճառող տեսչե-
րեւոյթներով կը գինովնան, երբ միտքով կ'ապրին կոմսե-
րու, դղեակներու, փափկութիւններու եւ տիվաններու
գաղջ կեանքը, անդին ազարակի մը անկիւնը մեկուսա-
ցած համեստ աղջիկ մը իր կուրծքին տակ պրկուող ցա-
ւին սուգը կը սփռէ չորսդին, մանկունակ, պարզ, ան-
սեթեւեթ եղանակով մը : Դպրոց չունի ան. չգիտեր
նոյնիսկ թէ ինչո՞ւ կը գրէ. բայց պէտք մը, տեսակ մը
դբաղում դարձած է իրեն համար բանաստեղծութիւնը :
Յաւազին օրերու մխիթարութիւնը, մոայլ, սեւ վայր-
կեաններու բնական յոռետեսութեան մը նկարչութիւնը :

Կախօրրակին միջև կը դադրի տառապող աղջիկը
ըսալէ՝

Ու շրթունքս սեղի կուսակ
Հոգեպարտար մեկ երգի,
Զիրար գրկեմ երգ ու օրրակ
Սիրսս հրճուակնով կը բերիրի :

Պահ մը շունչ կ'առնէ . կը կարծէ թէ կ'ապրի . սիրտը
հրճուակնով կը բերկրի . բայց հեռահեռէ իր կեանքին
հետ ու կեանքին պէս իր երգերը կը դառնանան ,
կ'արցունքոտին .

Հով ու արեւ , շոյ ցոյ ,
Ընկերով միշտ կ'ապրիս ,
Դաշտերուն մեջ բուսնող
Անշուք «ապրիս - մեռնիս» :

.
Փռշիկն ու հովիկն
Քմայֆիկն յանձնուած
Օր մ'ալ կը կորուսիս ,
Անանուն , անխերքուած :

Արուեստի զանցառութիւնը պիտի ներուի իրեն ինչ-
պէս պիտի ներուէր իրմէ հաւասարապէս քիչ մը պզտիկ
տարիք ունեցող աղջկան մը գործած մէկ մեղքը : Տա-
րիքը , փորձառութիւնը , ընթերցումը պիտի կատարելա-
գործէին օր մը զինքը , եւ այս կանխաձագ տաղանդին
ուժովը , եթէ ողջ մնար , պիտի գերազանցէր հաւանա-
բար մեր ծանօթ կին գրողներէն շատերը : Դեռ որքան
ապրեցաւ . չապրեցաւ նոյնիսկ . գոյութեան պզտիկ խը-
լըրտում մը , շարժում մը . բայց ինքզինքը ճանչցած օրէն
օր մը պարապ չանցուց . ոտսնաւոր մը , յուշատեարիկն
մէջ յաւելուած մը , նորավէպի մը սկզբնաւորութիւնը ,
և գրեթէ այսպէս ամբողջ օրերը գրականութիւն ընելով
կ'զբազէր .

Հոգիս նուաղ երգ մըն է , յանկերգ մը հանդարտիկ ,
Զոր հովերը շուտով կը կորսեմ չորս կողմէն

Սակայն երբ , խիկուսն , վերջապէս բոցեղ ,
Դայ հոս հոն սարածէ շտֆերն ծառերուն
Հորիզոնը պննէ իմ գոյնովը շֆեղ ,
Ու հովն ալ ուժգնօրէն գայ ցրուել իմ մազեր ,
Կը սիրեմ եւ կուրծք սալ փռշիկն ու հովուն
Կրակէ վերջապէս ե հիսնակ սերս առեր :

Ճրանասկան չափով գրուած է այս բանաստեղծու-
թիւնը , ինչպէս իր մէկ քանի քերթուածները : Իր հա-
յերէնը վճիռ ու հասկնալի է և զերծ է մանաւանդ
սկսնակ նորերը յատկանշող արուեստակեալ խրթնութե-
նէն : Արուեստագէտ եթէ չհղաւ ան , բայց զոնէ կրցաւ
իր մտածումը , իր դժացումը ապրեցնել թուղթին վրայ :
Կին Դուրեանն է ան . կին ըլլալուն համար չէր կըր-
նար երբեք անոր արտայայտելու աղաա ուժգնութիւնը ,
անոր բոցեղէն երեւակայութեան ելեքարահոս սասակու-
թիւնը ունենալ . չէր կրնար բնաւ իր բառերը շրջափո-
խել , անոնց նոր ձև , նոր օրէնք տալ , սակայն փոխա-
դարձօրէն կանացի փափկութիւնով մը հագուեցուց իր
բանաստեղծութիւնները . իր կնոջական շունչովը օժեց
անոր յանգերը և վանկերը :

Վերջապէս կը նուաղի , յոգնած եմ , մայր անուշիկ ,
Կուրծքիդ վրայ գրուիս յեկած բո'ղ որ սրտկիս ալ յուշիկ :

Պետրոս Դուրեանին՝ն ոճն է աս , կին Դուրեանին :

Հովը ծառերը կը արտէ . . . կը մսխեմ եւ մութիկն մեջ
Թեւէ ցաւիս սեւ կրակը կը վառի ներսս անշեջ . . .

Իր ցաւը — սեւ կրակը — կը վառի ներսը , կը բոր-
բորի , կը ճարձատէ , բայց չի կրնար տաքցնել ու խեղճ
Հերանուչ կը մսխ . մօրը գիրկին կը կարօտի իր վերջա-
լուսային յոգնութիւնը աննելու համար :

Յաճախ ձայնը կը մարի, ցաւին բոցերը կը հան-
դարախին .

Վերջըս մօտ է . վայն առաւօտ երբ ծագե նոր արշաղոյս ,
Սառ մարմիննես շատնց հոգիս պիտի տուած ըլլայ խոյս :

Ու յետոյ իր աչքերուն առջև կը լայննայ, կ'ընդար-
ձակուի վաղուան պատկերը . կեանքի վրայ խորհելու լա-
ւատեսութեան կայծը չի շողար ա'լ աչքերուն մէջ, յոյ-
սին գոյութիւնը ծաղրելի կը դառնայ իրեն համար .

Թեւերովդ մի' շրջապատեր, մի ջսմար սափցնեղ գիս,
Հոգիս այնքան խոռոված է որ հոգս չե մնիչս,
Վաղը երբոր գերեզմանին մեջ միս միմակ վախկն գիս,
Օհ, այն ասեմ արցունքներովդ սափցո'ւր պաղ հողը շիրմիս :

.

Վերջըս մօտ է, ալ ո'չ շարժիլ, ո'չ մըտածել չեմ կրնար,
Սիրսս միայն կը կտրի, մասաղ մեռնիլն է դժուար . . .

Կ'զգայ թէ սիրաը կը ըզքաուի, կը կտրտուի, անտե-
սանելի ճիւղաղային մասներու մէջ . իր մէջ երկու հոգի կը
մնունի, բանաստեղծինը և աղջկանը . իրմէ երկու շուն-
չեր խոյս կուտան . Մասաղ մեռնիլն է դժուար :

— Որքան անգութ էք :

Անա իր վերջին խօսքը . որքան անգութ էք : Ո՞վ
գիտէ ինչեր կ'երեւային աչքին, ինչ ահարկու տեսիլներ,
ինչ խոռովիչ պատկերներ : Անգթութիւնը՝ որ զինքը այս-
քան երիտասարդ, իր ամէնէն թարմ ու փողփողուն
տարիքին կը դահաւիթէ այն մութ ու ահարկիչ խոր-
խորատէն վար, որուն Մահ կ'ըսեն :

— Որքան անգութ էք :

Ո՞վ է ան . դեռ այդ գերագոյն պահուն ալ կը տես-
նէ թշուառութեան աշխարհներուն լուսակներէն մէկը .
դեռ մէկը կայ որ անստոյգ, տարտամ, մշուշային ճամ-
բորդութեան առաջին քայլին իսկ, զինքը կը հալածէ,
զինքը կը խոշտանգէ :

— Որքան անգութ էք :

Մահուան պայծառատեսութեան հոպայ մը իր աչ-
քերը կը շողացնէ, աւելի ահարկութիւնով զգացնել տա-
լու համար վիճակին ծանրութիւնը . մտածողութեան,
շարժումի ճախրանքները՝ ազդեաններու սեւաստուեր հըս-
կայ թեւերու պէս կը ծալուին, կը քարանան, ու իր սի-
րած կրակէ վերջալոյսին դէմ, 1905 Մարտ 27 ի իրիկու-
նը, տասնըեօթը տարեկան, ահամայ, կեանքին ամբողջ
վրէժը դանկին մէջ, կը բաժնուի այս աշխարհէն, ուր,
Նազարեանցի դեղեցիկ ու ցաւազին բայտարութեամբ,
«ծագիկ ծնած ըլլալու էր և ո'չ մարդ» :

ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՊԱՐԱՍԵԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ՆՈՃԻՒՆ ՔՈՎ

Կէս զիշեր է . սննեակիս մէջ առանձին ,
Կը խոկամ մինակ ,
Կրթներ եմ պատահանիս եզերքին ,
Տիրունակ ,
Նայուածքս հեռու՛նն՝ անհունին մէջ կապոյտին
Կորուած ,
Մտածումներս մտքիս մէջ կը պտուտքին
Տիրամած ,
Դէմս է խաղաղ հանգստարանն ալ վերջին
Շաւտ տրամ ,
Ուրտեղ խեղճուկ շաւտ ոսկորներ կը հանգչին .
Անհասնում :

Կէս զիշերուան հովը մեղմով կը շարժէ
Սա նոցին ,
Ու կը հպի վարագոյրին շղարշէ
Մահի՞նն .
Ուրջա՛փ որ մուծ է զիշերը , ո՛րչափ սեւ
Սա նոցին ,
Այնքա՛ն սեւ են ցաւեր արտիս արդարեւ
Ու կ'անցին .
Օրին մէկը թէ որ ես ալ հոն պտուկիմ
Նոցիին քով ,
Ո՞վ է որ զիս պիտի յիշէ արտագին ,
Ու սիրով . . . :

ԵՐՁԱՆԻԿ ՅՈՒՇԵՐ

Յաւերուս մէջ որ յաճախ զիս են պատեր ,
Երբեմն անուշ յիշատակներ ալ ունիմ ,
Ինչպէս մուժին մէջ փայլիլող լոյս կէտեր
Որ խաւարը ծակող աչքեր կը թուին :

Մերթ երբ սիրտը տխուր կ'ըլլայ ու մինակ ,
Արեւին տակ բընուծեան գողը շրջիմ ,
Երջանիկ յուշ մը կը պատէ զիս համակ ,
Արբշտանքով կը տարուիմ ե'տ անցեալին :

Ու կը զսնեմ ես զիս նորէն դեռատի ,
Սիրտը յոյսով , աչքըս լեցուն ժպիտով ,
Զբաղելով բաներու հետ սընտտի ,
Երթալով հոն ուր քշէ զիս բաղդին հով :

Գիշերները վառարանին դէմ պառկած ,
Գորգին վրայ , դիտելով բոցը կրակին ,
Այրող փայտին ճարճատիւնով օրօրուած ,
Երազներս երջանկօրէն կ'երգէին :

Ու մինչ յոյզեր տրտում սիրտս կ'ուռեցնեն .
Վերյիշումովը երջանիկ օրերուս ,
Յանկարծ նորէն կը զսնեմ զիս ինչ որ եմ ,
Յիշատակներս ա'լ կը փախչին ա'լ հեռու :

Ու ակնարկս նորէն կ'ուղղեմ դէպի ետ ,
Ճամբորդին պէս որ կը նայի այն ճամբան .
Ուրկէ անդարձ անցաւ և ուր՝ առ յաւէտ
Տեսարաններ պիտի թողու սիրական :

ՀԻՆ ԵՐԱԶՆԵՐԸ

Օրերն արա'գ միշտ կը սահին ,
Անհետ կ'ըլլան երազներն հին ,
Քաղցրութիւնով օժտուած վերջին ,
Ասուպներու պես կը կորչին :

Հին երազներն ալ չեն յիշուիր ,
Մոռցումսիքն գոգն կ'իյնան նամիր ,
Ծուռն , ծուռն անպի նման՝
Փչող հովիւն ցիր ցան կ'ըլլան :

Մեկ մի բուլող երազին հետ ,
Կարիչ մ'արիւն կ'ըլլայ սևհետ ,
Յիշատակն հողակոյտէն՝
Այդ կարիքներն վեր կը բուռեն . . . :

ՀՈԳԻՆԵՐՈՒՆ ԱՐՅՈՒՆՔԸ

Երբոր աշնան կը թափածրփին
Տերեւները դեղին ,
Ու անձրեւը , հովէն տարուած՝
Օղին մէջ զայ յած .
Սիրտս թախտոտ , խորհիմ տրտում
Այն աղջիկներն
Որոնք կեանքի բուրաստանին
Մտերմուհին ,
Գարնան անուշ օրերուն մէջ՝
Շուտով կ'առնեն վերջ .
Ու իրենց կո'յս հոգին կ'ապոյտ
Դէպի երկինք ցուրտ ,
Կը բարձրանայ հանդարտ՝ ամրան
Ամպերուն նման :

Նոճիներուն սեւ շուքին մօտ՝
 Լքուած , անմանօթ ,
 Անոնց մարմինը հողերուն
 Տակ մնայ թաքուն ,
 Յիշատակին ալ ծուխի պէս
 Կը ցնդի անտես .
 Ու մոռցունքի սեւ քօղին տակ
 Կ'երթան վայրահակ ,
 Երբ աշունին ամպերն ի վար
 Անձրեւն թամբարար ,
 Կաթիլ կամ իլ կը թօծափի .
 Տժգոյն , անարփի ,
 Արցունքներն են անոնք անհուն
 Մեռած կոյսերուն
 Որոնք իրենց մեծ լքումին
 Յաւը կը հեղուն . . .

Կ Ա Խ Օ Ր Ր Ա Ն

Անո՛ւշ , անո՛ւշ փշին հովեր
 Մարմարայի քացուհի .
 Քննուշ , ճննուշ ժպտի երև
 Ծաղիկներուն քաւշիդի :
 Հսկայ ծառին վեհ հովանին ,
 Ձիւ կը պահե արեւին ,
 Քանի կ'օրուիս՝ կը սօսափեն ,
 Տերեւները վերեւին :
 Ոսկերու սակ՝ օրոց կանանց
 Կը խուսափի սիշս ինձմե ,
 Արեգակին ոսկի ձանձանց
 Լոյս փոշի սը կը ցանե :
 Ու շրքունս սեղի կուսան
 Հոգեպարար մեկ երգի ,
 Ձիւսը գրկին երգ ու օրրան ,
 Այրսս հրճուանիով կը քերկրի :

Գ Ա Ն Գ Ա Տ

Եկո՛ւր ցայէ ծովն է հանդարտ , ո՛վ ընկեր ,
 Լուսինի եղ սը կապոյտին մէջ է ինկեր .
 Նաւակիս մէջ եկուր , ջուրին վրայ դանդաղ
 Նաւարկելով դիտենք ալեաց զուարթ խաղ :

Հոս ամէն ինչ խնդ է , ժպտիս .
 Ալիք , երկինք , ծով , հովիտ ,
 Լուսինն արծաթ եղ սիւնելով ,
 Ման գայ երկնից մէջ անխռով :

Քայց հոգիներ կան գեղեցիկ՝ այս պահուն ,
 Որոնց արեւն կը կաթկթի միտ արիւն .
 Հոգիներ կան խեղն , քափառկոտ , մենաւոր ,
 Որոնց վէրք սեւ անդունդէն ալ է խոր :

Ուրեմն ինչո՛ւ , գիտե՛ր , աղուր ես այսքան ,
 Եւ ծաղիկ , ծառ , ալիք , լուսին կը խնդան ,
 Երբ կանդեղի սը պլպլուն լոյսին սակ՝
 Ազուր աչկե արցունքի մէջ կը լողան . . .

L Ք Ո Ւ Մ

Հուսնակ գիշեր ի՛նչ օգուտ կայ ինձ համար,
 Երբ սիրսու համակ գիշերին պէս ե խաւար,
 Փրփուրներուն նման որով ծովին մէջ
 Կ'անհետի՛ն,
 Մտիս քոյր անուշ յոյսերն ալ յետին
 Կը մարին :

Կեանքին միա՛յն դառնութիւններն ընկեցի,
 Կեանքն ինձ համար բռն մ'ե սին,
 Հուսնակ գիշեր, ծովուն եզերն եկեր եւ
 Անձկադեմ,
 Կ'ուզեմ գտնել հանգստարանս իմ վերջին
 Մէջ ծովին :

Երբ սիրսու՝ սեւեր, ես դժբաղդ եմ ու ճոճում,
 Ինչո՞ւ, յուսին զուարթ երես մ'ունիս դուն.
 Եւ անէն ինչ, ծով ու աստղեր, երկինք, նա
 Բա՛ւ ե, բա՛ւ,
 Որ զուարթօրեմ ժպտիմ վրայ աշխարհին,
 Ու Ո՛րքին

Կ Ա Պ Ո Յ Տ Ը

Երկինք կապոյտ է — աչքերն ալ սիրուն,
 Մեզի կը նային կապոյտով անհուն.
 Կապոյտ են բոլոր իրերը անուշ.
 Ծովերը անհուն, ծաղիկներ բնուշ,
 Ամպերը անհիւք, հոգին լուսեղէն,
 Երբոր դուրս կ'ելլայ իր պահարանէն :
 Սիրամ եմ այդ գոյն, մարամ կամ քէ վառ
 Երբ ներսակներուն մէջէն ժպտի յար,
 Սիրամ եմ սիրով աղօւ խունկի պէս
 Ինչպէս կը սիրեմ աստղերն հրագէս :
 Սիրուած գիրքի մը քերթերուն մէջսեղ՝
 Կապոյտ ծաղիկ մը կը դնեմ շատ հեղ,
 Ուրպէս զի ո՛վ որ մը զայն տեսնէ
 Ծաղիկն հետ անուշ յոյգերս ալ յիշէ :

Ը Ղ Ձ Ա Ն Ք

Դաւանակ մը լուկ կ'ուզէի,
 Եւ արահ մը կէս մքին,
 Մասներս՝
 Այդ դաւանակը խօսեցրնել զիսնային .
 Ի՛նչ կ'ըլլար :
 Թո՛ղ դաւանակը մասներուս սակ հեծկլսա՛ր .
 Մքնեաղին մէջ իմ հով,
 Պչրանհով,
 Բարակ շող մը արեւի,
 Թելիկ մը ոսկի,
 Սըպրդէր
 Պատէն վեր :
 Դաւանակիս հետ իմ յոյգերս ալ խօսէին .
 Ու անիկա քո՛ղ հեծէր,
 Դողդոջէին, կարկամէին իր մասներ,
 Թող իմ ցաւէս անիկա ալ ազգուէր :

Կ Ի Ր Ա Կ Ն Ա Մ Ո Ւ Տ

Թաց փողոցներէն, ցեխոս, լպրծուն,
 Ուր սքխեղծ շուներն հոս, հոն կը նիրհեն,
 Շուկայէ դարձի չիկայ ձայն ու ձուն.
 Շաբաթ իրիկուն կանուխ սուն կուզան,
 Ա՛ս է շուկային օրէնքն անխափան .

Տասներկուսին մօս, երկինքն է ամպոս .
 Իրիկուան շաղր կ'իջնէ յուրտէն,
 Եւ մայրին վրայ ու դուռներուն մօս՝
 Խոնաւ քացուքիւն մը կը ծառայէ,
 Ու հովին բերած փոշին ալ կ'ալլէ :

Լուռ է փողոցը, շուներն են լուռ .
 Ո՛չ ազուա կ'ողբայ, ո՛չ կ'երգէ ախոր,
 Կագի լամպարներն կը վառեն տուներ,
 Բիչ էիչ խաւարը կը պատէ զմեզ,
 Ու կծու հով մը կը սիրէ կարծես :

Ի՛նչ խո՛ր է ժամը. ի՛նչ անուշ յուշեր,
 Կիրակնամուտին՝ քափ կ'ուսան հողույս .
 Միայն թէ ինչ՞ա՛ւ, ես ալ չեմ գիտեր,
 Կիրակնամուտին մօս զուարթ չեմ ըլլար,
 Ու քախձոս յուշեր միտս կ'ընեն մոլար ...»

Ե Ր Կ Ո Ւ Զ Ա Մ Բ Ա Ն Ե Ր Ը

Ես ու դուն իրարմէ տարբե՛ր ենք, տարբե՛ր,
 Դուն՝ լայն ճամբէն կ'երթաս, ուրախ եւ անխռով,
 Մինչ ես՝ իյնալու վախովս տարուբեր՝
 Նեղ ու ցից ուղիէս կ'երթամ արցունքով :

Զանացի սակայն զէթ դիտել քեզ, բու ճամբան,
 Ուր շքեղ ուռնին կ'ընծայէ շուք ու զով,
 Ուր զեօթին կը ծածկեն ծաղիկներ բիւրական,
 Զեփիւռն ալ ծակասըղ կը գողէ հեշտանքով :

Սյլ սակայն նայուածք մը դէպի քեզ արձակուած՝
 Բաւ է որ գլտրիմ անդունդը անյասակ,
 Զի փըշոս այս ճամբաս այնչափ նեղ է ու թաց
 Մէկ քովըս անդունդն է, միւսըս՝ ժայռ վայրահակ :

Ճամբան ուր կը քայնմ, ուղին է ցաւերու,
 Հոն մենողը ժամ առաջ դուրս ելնել կը փուռայ .
 Դուն կ'երթաս ճամբայէն երջանիկ կեանքերու
 Բայց լոկ ճամբորդ մ'ես ինձի պէս տարակայ :

Ու սրտում կը քայնմ մտրակուած բուռն հովէն .
 Տասասկը կ'արիւնէ սրունքներս փափուկ,
 Փայտերուն ցրցուածքներն են իմ միակ ապաւէն,
 Որոնց սուր ծայրերուն կը փարիմ ողորմուկ :

Բայց երկուքս ալ, ւաւճ, կը յանգինք սեւ վիհին,
 Ու պէտք է որ անցնինք մահի սեւ կամուրջէն,
 Դուն ուրախ, ես սրտում, երբոր զանք դէմ առ դէմ,
 Այն ատեն ո՞վ արցունք պիտի հեղու մեր մէջէն :

«Ա Պ Ր Ի Մ - Մ Ե Ռ Ն Ի Մ»

Քամի, արեւ, ցօղ, շող
Ըմպելով լոկ կ'ապրիմ,
Դաշտերու մէջ բուսնող
Անշուք ապրիմ - մեռնիմ:

Վարդերու անուշ հոտ,
Շուշանի շքեղ փայլ
Չունիմ ես, խեղճ վշտոտ,
Դամբանի զարդ մուայլ:

Փշփշանքս ճերմակ,
Մինա՛կ գեղ կոճակիս,
Այլ սակայն անգիտակ,
Աւա՛ղ, կ'սպաննէ զիս:

Պատանի թարմ տղաք,
Զիս յաճայս կ'աւնենն ձեռք,
Հարցումներ կ'ուղղեն տաք,
Սիրտերնուն բանան վէրք:

Փետրատեն մի առ մի
Խեղճ թերթերըս փափուկ,
Եւ ապա լըքուժի
Տան կոճակըս խեղճուկ:

Փողոցին մէջ ինկած
Խեղճ կոճակ աննշան,
Փռչիին մէջտեղ յած,
Ոտքի կ'ըլլամ կոխան:

Չեմ կրնար զանգասի,
Ո՛հ, հառաչ մը մինակ
Դուրս հանել ծաղկասի
Չոր կուրծքէս աւերակ:

Փռչիին ու ցեխին
Մէջտեղը կորսուած,
Օր մ'այ կը կորսուիմ
Անանձն, անքերթուած:

Գ Ա Ն Գ Ա Տ

Ցաւի բաժակը մինչեւ մեռու քամեցի,
Արիւնելով շրթունքներըս կանացի.
Խոցոցելով ի՛նչ որ բարի կար մէջըս,
Ինչպէս սիրտիս զգացումն ալ խոցեցի:

Աչքերուս մէջ արցունքներըս ցամքեցան,
Ինքիր մէջըս տառապեցայ ես անձայն,
Եւ բառերով օրօրուեցայ մինչեւ որ
Յոյսի քոլոր աղբիւրներըս ցամքեցան:

Ու արիւնըս կամիլ կամիլ թափեցաւ,
Հոգւոյս ցաւին հետ միացաւ մարմնի ցաւ,
Խաւարը եւ լուռութիւնը յաւիտեան,
Սպառնացին պարուրել զիս շտապաւ:

Տառապանքը ինձի բաժին ըրիր, Տէ՛ր,
Եւ հնազանդ ես կրեցի անսուեր,
Ի՛նչ ծանր բեռ որ ուտերուս բեռցուցիր,
Կեանքը ծանր է, ուժս համակ է սպառեր:

Յ Ո Յ Ս

Մտիս պարսպ խորշերուն մէջ մըթամած՝
Լոյս մը կայ,
Ինչպէս հուրը խօլ շրջմովիկ ճահճին թաց
Շող կուտայ:

Գուրգուրանքով մը անսահման զանիկա
Կը պահեմ,
Կեանքիս ուղին կը պաշտպանէ ան հիմա
Խաւարէն:

Այդ խաւարին մէջ չի թողուց որ ինամ
 Ես լքուն,
 Ազատեց զիս անկումներէ խօլական,
 Անկայուն :

Ո վ Աստուած իմ, որ այդ լոյսը սիրեսիս մէջ
 Վառեցիր,
 Թո՛ղ որ ան հոն միշտ փայլի վառ ու անշէջ,
 Անձանձօր :

Ձ' Ա Ր Ժ Ե Ր

Քանի որ երգը կայ այնչափ աղու,
 Երգը սփոփիչ սիրտի՞ցաւերու,
 Որ հոգինուս վիշտ, միտքին կնճիւններ
 Կ'արտայայտէ մեղմ շեշտով կամ աղու
 Զէ՛, գրել չ'արժեր :

Մեր լեզուին նման ո՛ր գտնել սակայն,
 Զգացումներու ճշմարտի թարգման.
 Այս աշխարհիս մէջ կեանքերնիս անել
 Քանի որ խօսքեր լոկ պատմել կրնան
 Զէ՛, չ'արժեր երգել :

Բայց ունկընդիրներ յաճախ գտնուին,
 Որ մեր խօսքերուն ցաւի կրակին,
 Պաղօրէն երբեմն մ'ան անտարբեր,
 Լոկ մեզ կը մ'նայ խորհիլ տրամագին,
 Զէ՛, խօսիլ չ'արժէր . . .

Զ ԵՆ Գ Ա Ր

Շուքին մէջ նստած, լայն դաշտին դիմաց,
 Կը նայիմ ճամբան ծառերով գոցուած,
 Ճամբան խորս ու բորս, փոշոտ ու երկայն,
 Ուրկէ մեր կողմը կուգացուի սակայն :

Ու ես տիրունի կը նայիմ երկար,
 Կը նայիմ ընդ միշտ եւ սակայն չե՛ն գար :

Առտու է աղւոր, ցօղոտ լուսարփի,
 Երկինքէն դեղին շող մը կը թափի,
 Զարթօնքի ճիչեր կուզան հեռուէն,
 Ու հիւանդ հոգիս յոյսեր կ'օրօրեն :

Նայուած քրտ հեռո՛ւն, դաշտին մէջ երկար,
 Ի զո՛ւր յուզմունքով կը նայիմ . . . չե՛ն գար :

Կէս օր է խաղաղ . արտին մէջ, հունա՛
 Յորեններուն մօտ կալը կը դառնայ,
 Մշակը կ'երգէ գոհունակ արտով,
 Երկինք կը ժայտի ոսկի ցանելով :

Մինչ ես տխուրեամբ դիտեմ անդադար,
 Փոշեպատ ճամբան, ի՛նչ օգուտ, չե՛ն գար :

Իրիկուան մօտիկ, մինչ վերջալոյսին,
 Արիւնտ, կարմիր շողեր կը թափին,
 Մինչ սիւզը մեղմիւ իր շունչովը թայ
 Ֆգուէ մազերըս ու ճակասս տրամած :

Ես ալ յոգնարեկ ի զո՛ւր ընդ երկար
 Կը նայիմ ճամբուն, ու կ'ըսեմ — չե՛ն գար . . .

ՕՐԵՐՈՒՆ ՈՃԻՐԸ

Պատահանին մօտ

Ուր արեւն իր նուազկոտ

Ապրիլի,

Տժգոյն ցոլքովը կը փայլի,

Կոյս աղջիկը ծաղկասի,

Ասեղն առած կ'աշխատի :

Ու կը սահին ժամ ու օր :

Այնքան արագ իրաւոր

Եւ ունայն,

Բայց աղջիկը չըզգար զայն :

Այլ կը կարէ գլխահակ

Ճակատագրին անգիտակ :

Եւ օրերը սահեցան,

Միօրինակ եւ անծայն .

Ու Տժգոյն

Մարտի արեւին հանգոյն,

Մինչեւ որ ա'լ ծանծորոյթէն

Կոյսն ասեղին ըրաւ քէն :

Գարնան արեւը նորէն

Կը կայծկլտար եթերէն .

Կոյսն անմեղ,

Ակնարկ մ'ուղղեց իր հայրիին սրտազեղ .

Որ շատոնց կիսաւեր

Փոշիին մէջ մոռցեր էր :

Բարացաւ զարմանքէն,

Զի պատկերն իր դէմէն

Զիւնաթոյր

Յոյց կուտար մազերն իր գանգուր .

Աւրցունք մ'ինկաւ աչքերէն .

— Օրերն ի՛նչ շուտ սահեր են . . . :

ՀԻՆ ԿՐԾ ԿԱԼԻ ՄԸ ՅՈՒՇԵՐ

Քեզմո՛վ էր որ առջի անգամ իմ նոր սուգս կըրեցի,
Սեւ կուրծքիդ սակ խոցոցելով սրտում սիրսս կանացի,
Գունաս սեսքդ հիմակ սակայն սրբուած սեւ սուզերէն,
Միտքս կը բերէ անուշ յուշեր իմ դպրոցիս օրերէն :
Դեռ մեղանի բիծեր հարկաւ կրնամ գտնել քու վրադ,
Որոնք ինծի յուշարարներ են, քեզի մէյմէկ արաս,
Անոնք ինծի յուշարարներն են դպրոցի օրերուս
Որոնք շատնց լուռ սլացան, անոնց դարձին չունիմ յոյս :
Ծրարիս մէջ՝ ուր խառն ի խուռն օծիկ, պլուզ, եւ ժանեակ,
Ժպտաւէններ՝ հինէն նորէն եկած ինկած սակէ սակ,
Իրենց շրքեղ ասեմներուն անցած փառքը կը խոկան,
Դու գունասած, յոգնած մարմինդ պիտի գտնայ իր դամբան :
Ով կիսամաշ սեւուկ կրժկալ, հուտասարի՛մ յուշարեր,
Եթէ օր մը օտար ձեռքեր բոլորովին անսարբեր
Կտորներու վերածելով քեզ դամբանէդ հաննն դուս
Պիտի յիշե՞ս պարագաներն անցած զացած օրերուս :

ԶՈՐՅԱԾ ՎԱՐԴԸ

— Վարդ մը ունիմ դեղնած ու չոր
Զոր կը պահեմ զիրքերուս մէջ,
Եւ որ զարնան անչափ աղուր
Շքեղ փայլեր լուսանցքին եզր :
— Ո՛ւր են հիմակ իր ճոխ Թերթեր
Բոսորագոյն եւ Թաւազեղ,
Լոկ իր սեսքովն իսկ կը դիւթեր
Ամէն ակնարկ հաճոյասէր :
— Հիմակ խանձած չոր ու Տժգոյն
Կծկած կմախք մ'է գրկիս մէջ,
Գացին գեղը ու Թարմութիւն,
Ու ակնարկներն զինք չ'են փնտեր :
— Գերեզմանին մէջ այս՝ սակայն
Ան կը բուրէ իր հոտն անոյշ,
(Անոր հեշտանքն անմահական
Որով պահեմ միշտ զինքն զգոյշ) :

Ղ Ա Ր Ի Պ Ը

Քսան սարի կ'անէ մարիկ,
Որ հեռաւոր եմ քինէ,
Գլխուս չունիմ բուրդէ բարձիկ,
Քսան սարի է, մարիկ:

Շալակս առած կաշի սեմէր
Բեռ կը կրեմ ամեն օր,
Երեսըս խինդ, սիրքս սեւեր
ձիկերս հասաւ կարօտով:

Անուշ մարիկ, ալ քեզ տեսնել
Մտքէս հաներ եմ, գիտե՛ս.
ձիսիս պարտքն է, խաչըս քաշել
Պասառ մը հաց խրկել քեզ:

Գեղիս աղւոր էգիլին տեղ՝
Հոս խուց մ'ունիմ մուծ, աղտո՛ւս,
Ձեռօքդ շինած անկողնուս տեղ,
Ձուլ մը՝ փռած դրան մօտ:

Ուժ չը մ'նաց աշխատելու,
Օր մը վերեմ կը մեռնիմ,
Երկու աղբեր, մէկ տիրացու
Զիս թաղելու կը տանին:

Ու փոսին մէջ հոն մինակուկ,
Լուռ կը պառկիմ ես մարիկ,
Գոնէ կարօտը չեմ քաշեր
Քուն կը լինիմ հանդարտիկ:

Հ Ն Ջ Ե Ա Կ

Մեկուսի մ'նացած պատերուն ետին ցից,
Քաղաքին անցքերէն անգիտակ ես կ'անցնիմ,
Գլխուս վրայ՝ ընդարձակ կայ երկինքը անբիծ,
Ոտքիս սակ մոխրագոյն սափարակ է գետին:

Հոգիս նուաղ երգ մըն է, յանկերգ մը հանդարտիկ
Ջոր հովերը շուտով կը կտրեն չորս կողմէն,
Մամուսպատ գետնին վրայ (տխարտոյր դալարիք)
Ոտքերս շատ անգամ զիւղիս հողը կ'որոնեն:

Սակայն երբ իրիկուան, վերջալոյսը բոցեղ,
Գայ հոս հոն թափէ շուքերը ծառերուն,
Հորիզոնը պճնէ իր գոյնովը շքեղ:

Ու հովն ալ ո՛ւժգնօրէն զայ ցրուել իմ մազեր,
Կը սիրեմ ես կուրծք սալ փոշիին ու հովուն,
Կրակէ վերջալոյսն է հիմակ սէրս առեր ...

Լ Ա Յ Ի Ն Գ Ի Շ Ե Բ Ը

Ստուերները հեռուն ահա կ'երկարին,
Մ'թագնելով կանանչուժիւնը սարին,
Այնպէս տխուր կը սեննայ օրն ալ, աւա՛ղ
Տառապանքի լուին կոծերը նուաղ:
Եկեղեցին սեւ կը պատեն, մահատուեր,
Լացի երգեր կը բարձրանան դէպ ի վեր,
Եւ մոմերուն մարդ լոյսին առընթեր
Ժողովուրդին լուին խղճուկ հառաչներ:
Այս գիշեր մինչ Տէրիս մահը կ'եղերգեն,
Այնչափ հեռու ժամէն, խունկէն, աղօթքէն,
Անկողնիս գերմակին մէջ իմ միտքէս՝
Այն երկնային Մահին հանդէպ կուլամ ես:

Ա Ր Յ ՈՒ Ն Ք Ն Ե Ր Ը

Շատ արցունքներ թափեր էր ան աչքերէն ,
 Աչքերէն՝ թուխ մարգրիս ,
 Ռոնց աղւոր սեսքը արտեր վառեր է ,
 Համակրանքով մը վսիս :
 Սեւ սուգերու , դազադներու ետեւէն
 Տրտում թխուր լացեր էր ,
 Ու կապոյտ ծիր մը գծուեր էր եզերքէն
 Աչքերուն մեղկ , թխասուեր :
 Աղքատութեան կծու ցան ալ գալարէ ,
 Կրծեր էր իր ներսիդին ,
 Ու այդ վշտոտ ցաւին արցունք թափեր էր
 Հակած սամուկ քնարին :
 Խօլ նախանձի , անտեսութեան համար ալ
 Ան շատ անգամ պարապ սեղ ,
 Անգուժ խօսքեր լսեր էր բիրտ , ռիակալ
 Արտասուելով սիրագեղ :
 Եւ այդ ցաւի արցունքները արիւնոտ ,
 Աղի ալ մը դարցուցին ,
 Իր նրբակերտ թուխ աչքերը արեւոտ ,
 Ծակծկելով իր հոգին :

Այսօր իրաւ սեսայ նորէն իր աչքեր՝
 Արտասուքով փայլփլուն ,
 Որ թափանցիկ քողով մ'էլ վարագուեր
 Բիբերը այնքան խոհուն :
 Այդ արցունքները սակայն չեն բնաւ աղի ,
 Արցունքներուն պէս նախկին ,
 Ասոնք աստղի բեկորներ են հրալի ,
 Ազամանդներ թանկագին :
 Ըսէ՛ , աղւո՛ր , անունը այն երջանկին
 Որ հոսեցուց աչքերէդ ,
 Այդ մաքրաւէտ մարգարիտները անգին
 Յարգե՛նք զանի քեզի հետ ... :

Մ Ա Ն ՈՒ Ա Ն Մ Օ Տ

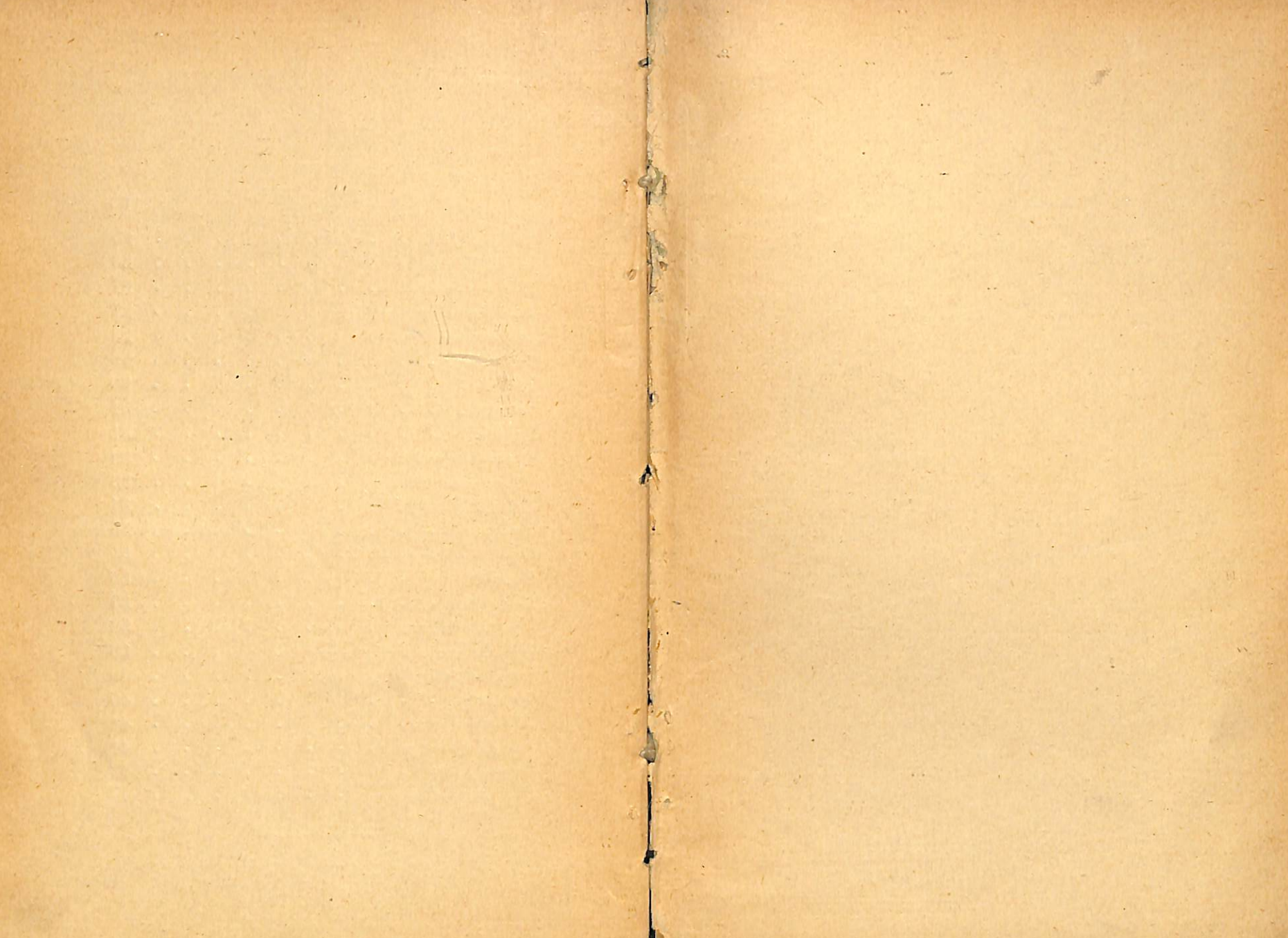
Վերջալոյսը կը նուաղի . յոգնած եմ , մայր անուշիկ ,
 Կուրծքիդ վրայ գուլիս յենած , թո՛ղ որ պառկիմ ա՛լ յուշիկ--
 Քնել զիսեմ թէ կարող չեմ , բայց կրնամ գէթ արտասուել ,
 Միտքս թխուր այս վիճակիս դեռ կը մնայ անընտել :
 Հովը ծառերը կը սարսէ ... կը մտիմ ես մուծին մէջ
 Թէ եւ ցաւիս սեւ կրակը կը փառի ներսս անշէջ :
 Վերջս մօտ է ... վաղն առաւօտ երբ ծագէ նոր արշալոյս
 Սառ մարմինէս շատնց հոգիս պիտի տուած ըլլայ խոյս :
 Անկողնիս քով , ծնրաղիւր ինծի խօսիս պիտի դեռ ,
 Ու անբարբառ իմ բերանէս ի զուր սպասես խօսքեր .
 Թեւեռովդ մի՛ շրջապսեր , մի՛ ջանար տաքցնել զիս ,
 Սիրսս այնքան խռոված է որ հոգս չէ մտիլս :
 Վաղը երբոր գերեզմանիս մէջ միս մինակ փակեն զիս ,
 Ո՛հ , ա՛յն ատեն արցունքներովդ տաքցուր պաղ հողը շիրմիս .
 Վերջս մօտ է ... ալ ո՛չ շարժիլ , ո՛չ մտածել չեմ կրնար
 Սիրսս միայն կը կտրտի , մատաղ մեռնիլն է դժուար ... :

ՑԱՆԿ

	Էջ
Նոնիին փոլ	25
Երջանիկ լուեր	26
Հին երազները	27
Հոգիներուն արցունքը	27
Կախօրրան	28
Գանգաս	29
Լեռն	30
Կապոյսը	31
Ըղձանք	31
Կիրակնամուս	32
Երկու համբաները	33
Ապրիլ - մեռնիմ	34
Գանգաս	35
Յոյս	35
Չ'արժեր	36
Չեն գար	37
Օտերուն ոնիրը	38
Հին կրճկալի մը լուեր	39
Չորցամ վարդը	39
Ղարիպը	40
Հնօեակ	41
Լացին գիերը	41
Արցունքները	42
Մահուան մօտ	43

« Ազգային գրադարան

NL0388077

66.830

